

Toplum Bilimleri

Altı Aylık Hakemli Bilimsel Dergi

Vol: 7 Num: 14
Temmuz - Aralık 2013
ISSN 1306-7877

Salih AKDEMİR (*)

İNSAN RUHU ULVİ TEKÂMÜLE ULAŞMAK İÇİN ÇOK BOYUTLU BİR BİÇİMDE GELİŞMEYE UYGUN İSTİDATTA YARATILMIŞTIR

öz

İnsanın toplumsal boyutunu iyice anlayabilmek için Alex Carel'in deyişiyle insan denen bu meçhulün doğru olarak anlaşılabilmesi çok büyük bir önem arz eder. Eğer biz onu doğru bir biçimde anlamak ister isek onu iki boyutta ele almamız gerekir. Nitekim Kur'an-ı Kerim de İbn Arabî ve onu izleyen Sufilerden çok önce insanı Ontolojik (kevnî) ve Ferdî olmak üzere iki boyutta ele almıştır.

anahtar kelimeler

İnsan ruhu, çok-boyutlu biçim, İbn Arabî, ontolojik (kevnî) boyut, ferdi boyut.

abstract

**Human Minds is Poised for Higher Evolution to Grow in
a Multi-Dimensional Track**

If we want to understand the very human being correctly, I think of special importance to consider man on two different dimensions. Unless we keep this very basic distinction in mind, we shall be easily led in to confusion. We see clearly that the Qur'an, even before Ibn Arabî and those who follow him, consider man on two different dimensions: *Ontological dimension and individual dimension.*

keywords

Human Mind, Multi-Dimensional Track, İbn Arabî, Ontological Dimension, Individual Dimension.

İnsanın toplumsal boyutunu iyice anlayabilmek için Alex Carel'in deyimiyle insan denen bu meçhulün doğru olarak anlaşılabilmesi çok büyük bir önem arz eder. Eğer biz onu doğru bir biçimde anlamak ister isek onu iki boyutta ele almamız gerekir. Nitekim Kur'an-ı Kerim de İbn Arabî ve onu izleyen Sufilerden çok önce insanı Ontolojik (kevnî) ve Ferdî olmak üzere iki boyutta ele almıştır.

1. Ontolojik (Kevnî) Boyut

Bu boyutta insan, Tanrı'nın bizzat iki eliyle yarattığı¹ ve Ruhundan üflediği² Adem prototipidir. Tevrat'a³ ve Kutsî hadise göre Tanrının Sûretidir: Imago Dei. Bu boyutta insan, Tanrı'nın Nefesini içinde barındırdığı için evrendeki bütün varlıkların en üstünüdür. O, Allah'ın halifesi olan kutsal bir varlıktır⁴. Bu yüzden Allah'ın kutsal kıldığı bu cana kıymak bütün insanlığı öldürmek, ona can vermek ise bütün insanlığa can vermek olarak kabul edilmiştir⁵. İbn Arabî'ye ve onu izleyen Sufilere göre insan, Hakk'ın Sûreti (Imago Dei) üzerine yaratılmış olması hasebiyle, âlemdeki bütün varlıkların en kâmilidir. Bu düzeyde "insan" bizatihi kamildir; insan burada "İnsan-ı Kamil"dir. Bu anlamda İnsân-ı Kamile: âlemin kamil bir icmalî (yani zübdesi ya da hülasası), bütün Varlık Alemi'nin gerçek ruhu, âlemde tecelli etmiş olan ne varsa hepsini kendinde cem eden bir varlık nazarıyla bakılır. Kısacası, bu düzeyde insan Alem-i Sağır'dır (Mikro-Kozmosdur).⁶ Kur'an-ı Kerim bu hususu şöyle vurgulamaktadır: *"Yeryüzünde ve kendinizde gerçekleşecek hiç bir olay yoktur ki, Biz onu varlığa getirmeden (yaratmadan) önce, bir Kitap'ta olmasın! Bu, Allah'a göre çok kolaydır. O halde, yitirdikleriniz için üzülmemeniz ve size verdikleri ile de şırmamanız için, (bu gerçeği hiç bir zaman aklınızdan çıkarmayın!) Allah, kuşkusuz, kendini beğenip övünen hiç kimseyi sevmez!"*⁷ Açıkça görüleceği üzere, gerek yeryüzünde gerekse insanlarda meydana gelebilecek her türlü olay, insanın ortak bilincinde gizil olarak programlanmış bulunmaktadır. İbn Arabî bu gizil güçleri Ayân-ı Sâbite olarak adlandırmaktadır. *A'yân-ı sâbite*, İbn Arabî'den çok önce muhtelif din ve felsefelerde ya da çeşitli kelâm ekollerinde kullanılan bazı ıstılah ve ibârelerle muhtevâ itibârıyla yakın anlamlar taşısa da Affî'nin vurguladığı gibi ilk kez İbn Arabî'nin kullandığı bir kavramdır⁸. O, bu kavramla, maddî âlemdeki bütün görünür varlıkların, somut bir varlık haline gelmeden önce Zât-ı İlâhî'deki kuvve/sübût halindeki bulunuşlarına işâret etmek ister.⁹ Bu itibârla İbn Arabî'nin bazen "mahiyet" diye de isimlendirdiği "âyân-ı sâbite", Hakk'ın sonsuz isimlerinden her birinin ilm-i ezeli'deki sûretlerinden ibârettir. İlâhî isimlerin haricteki sûretlerine ise mezâhir denir¹⁰. Hissî âlemde zuhûr eden her bir mahlûkât bu sabit özleri ne ise ona göre vücûd kazanır; her bir mahlukât *sübût*'unda ne ise *vücûd*'unda da o şekil üzere zuhûr eder¹¹. Biz, Affî'nin aksine, İbn Arabî'nin "âyân-ı sâbite" kavramını biraz önce zikretmiş olduğumuz Kur'an ayetinden almış olduğunu düşünüyoruz. Bununla birlikte C.G. Yung, Ortak Bilinç Dışı kavramını İbn Arabî'den almıştır. Jung ile birlikte Batıda Psikoloji, Allah ile bağı

kurabilmiştir. Böylece o, Levh-i Mahfûz'da korunan bilgileri insanın Ortak Bilincine indirmiştir. Bunun anlamı şudur: Dışarıdan gelen hiçbir şey yoktur. Her şey insanın içindedir. İşte içimizdeki bu gizil güçler, Yüce Allah'ın an be an sürekli bir biçimde yaratmalarıyla¹² fenomen aleminde eylemler olarak tezahür etmektedirler. Ontolojik boyuttaki Kâmil İnsanın özelliklerini öğrendikten sonra, Fenomenler âlemindeki, yani toplum içindeki insanın konumunu incelemeye geçebiliriz.

2. Ferdî Boyut

İnsanın Ferdi boyutuna gelince; insan bu boyutta fenomenler dünyasındaki insandır ve varoluş amacı, özünde olan Üstün İnsanı oluşturmaktır. Ona düşen içindeki gizil güçleri, Yaratıcı'nın yaratmasıyla birlikte eyleme dönüştürmektir. Kur'an-ı Kerim bu hususa dikkatlerimizi söyle çekmektedir: *"Ben, cinleri ve insanları, ancak (üfllediğim ruhum vasıtasıyla içlerine yerleştirdiğim) Tanrısal Modelimi oluşturmaları için yaratmış bulunuyorum."*¹³ Ayet-i Kerimeyi mevcut çevirilerden farklı çevirdiğimiz hemen göze çarpacaktır. Çünkü hemen bütün dillerdeki çeviriler söz konusu ayet-i kerimeye şu şekilde çevirmede neredeyse görüş birliğine varmışlardır: *"Ben cinleri ve insanları, ancak bana kulluk etsinler diye yarattım."* Bizim çevirimizin farklı olmasının nedeni, ABD köküne gerçek kök anlamı olan, "Yapmak, yaratmak, meydana getirmek, çalışmak" anlamlarını vermiş olmamızdır.¹⁴ Yeri gelmişken belirtelim ki, birçok değerli bilim adamı, elimizdeki mevcut sözlüklerin, ne kadar geriye gidebilirlerse gitsinler, bize Hz. Peygamber zamanındaki Arapçayı veremediklerini ifade etmektedir. Karşılaştırmalı Sami dillerinde yapılan araştırmalar, yirmiyi aşan Akkadça, Babilce, Asurca, Aramice, İbranice ve Habeşçe gibi Sami Dillerinin Prototipi olarak Arapçayı göstermektedir. Bu dillerde yapılan karşılaştırmalı art-süremliler araştırmalar bize Hz. Peygamber zamanındaki Arap dilini verebilmektedir. Sufiler, ayette geçen ABD köküne "bilme" anlamını vererek, Allah-insan ilişkisini kölelik boyutundan çıkarabilmişlerdir: *"Ben, cinleri ve insanları Beni bilsinler diye yarattım."* Ayette geçen *"Beni"* zamirini Kur'an-ı Kerim'in bütünlüğünü göz önünde bulundurarak *"Tanrısal Model"* olarak çevirmenin Kur'an'ın ruhuna daha uygun olduğunu düşünüyorum. Kur'an'a göre Allah-insan ilişkisi köle efendi ilişkisi değildir; Allah-insan ilişkisi sevgi ilişkisidir. Ayetin o şekilde anlaşılmasının nedeni toplumsal yapıdır. Toplumsal yapıda söz konusu olan, geçmişte olduğu gibi bugün de, köle-efendi ilişkisidir. İnsanlar, bu çarpık ilişki biçimini, Allah-insan ilişkisine de yansıtmakta gecikmemişlerdir. Tanrı'nın bizzat iki eli ile yarattığı, Ruhun'dan üfllediği, halifesi kıldığı ve bu yüzden de göklerde ve yerde olan her şeyi emrine verdiği insan nasıl olur da köle olarak algılanır? İnsanın içinde yaşadığı toplumda her zaman kendini gerçekleştirmesi kolay olmamaktadır. Toplumsal yapı, çoğu kez, bireyin kendisini gerçekleştirmesini engelleyen bir yapıda da olabilir. Çoğulculuğa karşı indirgeyici toplumsal yapılar, çoğunlukla bireyin kendini

gerçekleştirmesini ve kendi olmasını engellerler. Bu taktirde kendini gerçekleştiremeyen, yani içindeki gizil güçleri eyleme dönüştüremeyen insan Tanrısal özüne, kendine, yabancılaşır. O, artık kendisi değil, içinde bulunduğu toplumun ürünü olur. Özellikle dini kurumlar, adları ne olurlarsa olsunlar, tarih boyunca, çoğu kez, sevgi, barış ve kardeşlik kaynağı olacakları yerde yabancılaşma kaynağı olmuşlardır. Kendi dışındakilere saygı ve sevgi ile yaklaşmayan, çoğulculuğu savunmayan bir din, asla hidayet kaynağı olamaz; ancak bir yabancılaşma kaynağı olur. Çünkü Yaratıcımız, insanlığın ruhsal olarak gelişebilmesi için tek bir din, tek bir kurum istememektedir. Kur'an, insanlığın gelişmesi için zorunlu olan çoğulcu yapıya birçok ayet-i kerimede etkileyici bir vurgu yapmaktadır. Burada birini zikretmekle yetiniyoruz:

“Biz, her biriniz için, bir şeriat ve bir yol belirledik. Eğer Allâh dileseydi, sizi tek bir ümmet kılardı. (Böyle bir şeyi dilememiş olması), size verdikleriyle sizi dememek (istememesinden) dolaydır. O halde, (her biriniz) hayırlı işlerde birbirinizle yarışın; hepiniz dönüşü Allâh'a olacaktır. O, (kıyamet gününde) hakkında ayrılığa düştüğünüz konularda size (gerçekleri) bildirecektir.”¹⁵

Din, şekil ötesine geçmek, ruha hitap etmek durumundadır. Kuru ve anlamsız şekle dönüşmüş ritüellerin Allah nazarında hiçbir değeri yoktur¹⁶. Allah katında değerli olan, samimi ve içten olan ibadetlerdir. Şurasını hiçbir zaman unutmamak gerekir ki, Kur'an'a göre gerçek din hiçbir zaman, adları ne olurlarsa olsunlar, dış dünyadaki kurumsallaşmış dinler değildir. Kur'an'a göre gerçek din İnsan Doğası'dır. Yüce Yaratımız bu gerçeği şöyle vurgulamaktadır:

“Sen, yüzünü, batıl olan her türlü inancı reddederek, kararlı bir biçimde dine, Allah'ın insanları kendisine göre yarattığı doğaya, yönelt; çünkü Allah'ın yarattığı doğada hiçbir değişiklik yoktur. İşte gerçek din, insanları çoğu bilmesede, budur.”¹⁷

Bu ayet-i kerime, bizi gerçek dini dışarıda değil de içimizde aramamız gerektiğine dikkatlerimizi çekmektedir. Bu yüzden, “Onlar ne fetva verirlerse versinler, sen yine de kalbinin sesini dinle!” diyen Sevgili Peygamberimiz bu gerçeği ne güzel ifade etmektedir. Bir şairimizin şu sözü ne kadar anlamlıdır: “Öğretmeni Allah olan yegane okul vicdandır”. Kur'an-ı Kerim'in üzerinde durduğu en temel konulardan biri de İnsanda Allah bilincinin canlı kalmasını sağlama sorunudur. İnsan, ilahi yönünü hiç bir zaman unutmamalıdır; çünkü her zaman güçlü olması, bu bilinci içinde canlı tutmasına bağlıdır. Kur'an-ı Kerim, bu süreci “*takva*” kavramı ile açıklamaktadır. İnsan, kaynağı ile ilgili bu gerçeği unutacak olursa, aşkın boyuttan yoksun kalır ve dolayısıyla çok geçmeden toplumun ürünü olarak kendine yabancılaşır. Gönül sultanımız Yunus, bu gerçeği şöyle vurgular: “*Bir Ben vardır bende benden içeri...*” Şu halde günümüzün en

önemli sorunu, insanın, ilahi kaynaklı bir varlık olduğunun bilincine vurdurulması, yani insanın yeniden insanlaştırılması sorunudur. Günümüzde ön plana çıkan kavramlardan biri de Ruhsallık kavramıdır. Bazı düşünürler, kurumsallaşmış dinlerin dışında da insanların dindar olabileceklerini savunmaktadırlar. Kanaatimce bu düşünce, gerçek dini insan doğası kabul eden Kur'an-ı Kerim'in ruhuna uygun bir düşüncedir. Nitekim Kur'an, kurumsallaşmış hiçbir dine mensup olmayanları da Kurtuluş kapsamına sokmaktadır:

“İnananlara, Yahudilere, Hıristiyanlara ve Sâbiîlere gelince; kuşkusuz ki, bunlardan her kim Allah'a ve ahiret gününe inanır ve yararlı iş yaparsa, (iyi bilin ki,) bunların ecirleri Allah katında olacaktır: Bunlara korku olmayacaktır: Bunlar üzülmeceklerdir de.”¹⁸

Burada Sâbiîn kelimesi üzerinde önemle durmak gerekir. Birçok düşünür, bunları yıldızlara tapanlar olarak görme eğilimindedir. Kanaatimize göre bu görüş yanlıştır; çünkü bu durum onları müşrik konumuna sokar. Bize göre kelimenin etimolojisinden ve Kur'an'ın bağlamından hareketle şöyle bir sonuca ulaşmak mümkündür: Sâbiîn kelimesinin türediği SBE kökü, “bir dinden çıkıp başka dine girdi” anlamında kullanılır. Müşrikler, halkının dinini terk edip yeni bir din benimsedi diye Hz. Muhammed'e “Sâbiî” diyorlardı.¹⁹ Diğer taraftan Sâbiîn kelimesinin Hristiyanlardan sonra gelmesi, bunların vahiy geleneği dışındaki kimseler olma ihtimalini de güçlendirmektedir. Nitekim büyük Müfessir İbn Abbâs, Sâbiîlerin kendilerine vahiy ulaşmamış kimseler olduğunu söylemiştir. Şu halde Sâbiîlere vahiy dışında Allah inancına ulaşmış kimseler olarak bakabiliriz. Bu durumda İlahî hiçbir dine mensup olmayan kimseler de kurtuluşa erebilirler; yeter ki Allah'ın bunun için ön gördüğü insan doğası ile ilgili şartları yerine getirsinler.²⁰

Şu halde bütün çabalarımız, Yaratıcımızın izniyle ve yardımıyla, içinde sevgi, kardeşlik, adalet ve barış gibi ruhsal değerlerin karanlığın üstesinden geleceği, kadınların ve erkeklerin, içinde Yüce Yaratıcımızın İlahî nefesini barındıran Üstün İnsanı oluşturmak için birlikte çalışacakları yeni bir dünya oluşturmaya yönelik olmalıdır. Eğer, böyle bir yeni dünya gerçekleştirmek istiyorsak, artık yavaş ama emin bir şekilde dinlerin indirgeyici ve sınırlı dar kalıplarından ruhsallığın sınırsız, engin boyutlarına doğru yelken açmamız gerekir. Ortak geleceğimiz, Ruhsallığa, yani Allah ile doğrudan bağ kurmamıza bağlıdır; çünkü bizler, Chardin'in muhteşem ifadesiyle, ruhsal deneyimler yaşayan insanlar değiliz: Bizler, insani deneyimler yaşayan Ruhsal varlıklarız. Bu gerçeği hiçbir zaman hatırımızdan çıkarmayalım.

Notlar

- (*) Prof. Dr., Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi.
- 1 38 Sâd, 75.
 - 2 32 Sâd, 72; 32 es-Secde, 9; 15 el-Hicr, 29.
 - 3 Tekvîn 1:26-27.
 - 4 2 el-Bakara, 30.
 - 5 5 el-Mâide, 32.
 - 6 See, Toshihiko Izutsu, *Sufism and Taoism, A Comparative Study of Key Philosophical Concepts*, p. 218, London, 1984
 - 7 57 el-Hadîd, 22-23
 - 8 Bkz., Affî, *Mystical Philosophy*, s. 47;
 - 9 Bkz., İbnü'l-Arabî, *Fusûs*, s. 76.
 - 10 Affî, *Mystical Philosophy*, s. 47.
 - 11 Bkz., İbnü'l-Arabî, *Tenbîhât*, s. 44. Zikreden: Mustafa Çakmaklıoğlu, *Muhyiddin İbnü'l Arabî'ye Göre Dil- Hakikat İlişkisi-Marifetin İfadesi Sorunu*, Doktora tezi, Ankara, 2005, s.306-307.
 - 12 10 Yûnus, 34; 27 en-Neml, 64; 29 el-Ankebût, 19; 30 er-Rûm, 11.
 - 13 51 Zâriyât,
 - 14 Bkz. Nermin Akça, *Vahiy Sürecinde ABD Kökünün Semantik İncelenmesi*, basılmamış Doktora tezi, Ankara 2004.
 - 15 5 el-Mâide, 48. Yine bkz. 2 el-Bakara, 148.
 - 16 107 el-Mâûn, 4-7.
 - 17 30 er-Rûm, 30.
 - 18 2 el-Bakara, 62. Yine Bkz, 5el-Maide,69
 - 19 İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, I,107-108, Beyrut, tarihsiz.
 - 20 İbn Kesîr, *Tefsîru'l Kur'ânîl-Azîm*, I,149, Kâhire, tarihsiz.

Kaynaklar

- Akça, Nermin, *Vahiy Sürecinde ABD Kökünün Semantik İncelenmesi*, basılmamış Doktora tezi, Ankara 2004.
- Çakmaklıoğlu, Mustafa, *Muhyiddin İbnü'l Arabî'ye Göre Dil- Hakikat İlişkisi-Marifetin İfadesi Sorunu*, Doktora tezi, Ankara, 2005.
- İbn Kesîr, *Tefsîru'l Kur'ânîl-Azîm*, I,149, Kâhire, tarihsiz.
- İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, I,107-108, Beyrut, tarihsiz.
- Izutsu, Toshihiko, *Sufism and Taoism, A Comparative Study of Key Philosophical Concepts*, London, 1984.
- Kur'an-I Kerim.